

GRAVERADE FRIMÄRKEN – en konstform i miniatyr –

av Peter Larsson

Svenska frimärken har sedan länge världsrykte, eftersom de nästan alltid handgraveras och trycks i ståltryck, en exklusiv djuptrycksmetod. Några länder till i Europa värnar också om denna hantverkstradition, vilken förutom skickliga gravörer också kräver dyrbara djuptryckspressar.

Franska frimärken håller en synnerligen hög klass och är nästan alltid tryckta i ståltryck. På detta frimärke utgivet 1970, avbildas kardinal Richelieu.

Medan offsettryck är den klart vanligaste tryckmetoden även för frimärksttryck, finns det alltså länder vilka föredrar och regelbundet trycker sina frimärken i en annan, betydligt mer exklusiv teknik.

Anledningen kan vara tradition eller allmänt kvalitets-tänkande. Men frimärken är ju också, liksom sedlar, värdepapper och blir genom grave-ring och tryckning i *djuptryck*

mycket svåra att efterlikna för förfalskare.

Vi skall titta lite på de tryckmetoder som används och har använts vid frimärksfram-ställning.

Boktryck (högtryck)

Sveriges första frimärken utkom 1855 och frimärksttryckningen utfördes fram till 1919 av privata tryckerier.

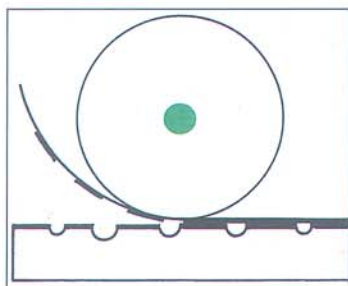
En vanlig tryckmetod som användes under denna tid var

boktryck, även kallad *högtryck*.

Denna tryckmetod där den med färg *upphöjda* infärgade ytan (kliché eller lösa typer) lätt präglades in i papperet, gav liksom det från 1920 införda *ståltrycket*, en förnämlig reliefverkan.

Fram till 1919 ombesörjdes den svenska frimärksttryckningen som sagt av privata tryckerier, men då kostnader-na skjutit väldigt i höjden, be-

Boktryck

slöt Generalpoststyrelsen att starta ett eget tryckeri 1920.

Djuptryck (ståltryck, rasterdjuptryck, gravtryck, koppartryck, fotogravyr)

Från 1920 började alltså svenska frimärken att tryckas i en djuptrycksmetod kallad för ståltryck. Principen för djuptryck går tillbaka till 1400-talet.

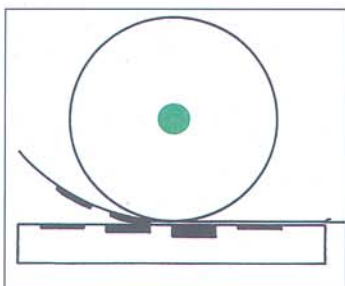
I motsats till boktrycket är det i denna metod de *nedsänkta ytor* (graverade eller etsade), som avsätter färgen på papperet. Liksom i boktryck ger detta tryckförfarande en fin reliefverkan.

Ståltryck är emellertid en dyrbar tryckmetod. Dels är djuptryckspressar mycket kostsamma, skall dessutom frimärkena handgraveras före tryckningen, får man också hålla sig med gravörer, en liten och mycket ovanlig yrkesgrupp.

Nu behöver nödvändigtvis inte frimärken handgraveras för tryck i djuptryck. Man kan också använda en detaljrik teckning, vilken efter speciell fotografering och därefter syrabad, etsas in i metallplåten. Har teckningen utförts på ett gravyraktigt manér, får man ett tryckresultat som för den grafiskt oskolade är omöjligt att skilja från handgraverat ståltryck. Denna tryckmetod brukar kallas för *gravtryck*.

Offset (yttryck, litografi)

Offsettrycket har kommit att klart dominera inte bara frimärckstryckning världen över.

Djuptryck

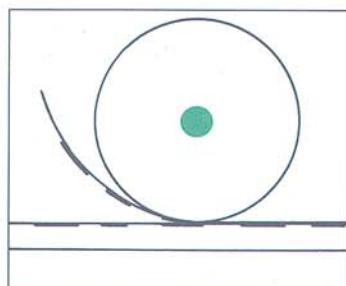
Metoden är enklare än de föregående, och man kan med dagens reprot teknik lätt överföra i stort sett vilka original som helst till tryckplåten.

Offsettryck har god täckförmåga och bra tryckresultat erhålles på de flesta pappersorter.

Svenska postens tryckeri använder relativt ofta offset i kombination med ståltryck – s.k. *kombinationstryck* – och då på detaljer i frimärksbilden som av olika skäl är svåra att gravera, eller mindre lämpliga att reproducera i djuptryck, t.ex. text.

I en mycket avancerad tryckpress kan djuptryck och offset tryckas samtidigt.

Eftersom offsettrycket via tryckplåten överförs via en gummiduk till papperet, har

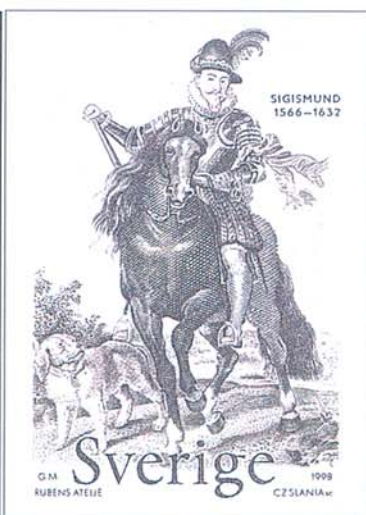
Offset

tryckmetoden ingen som helst reliefverkan. Trycket saknar därmed också det djup som är utmärkande för boktryck och ståltryck.

Offsettekniken bygger på den litografiska principen att vatten och fett stöter bort varandra. Ett fuktverk bestående av flera valsar förser tryckplåten med fukt, varvid de fuktupptagande, icke bildbärande partierna av plåten fuktas, medan de bildbärande feta partierna färgas in med formvalsar, vilka förser med färg från tryckpressens färgverk.

Den runt en cylinder spända offsetplåten avsätter trycket på en gummiduk, vilken i sin tur avsätter trycket till papperet.

Denna tryckteknik är betydligt yngre än boktryck och

Detta vackra frimärke utgivet 1998, är tryckt i kombinationstryck, offset och ståltryck. Genom att jämföra med det exklusiva avdraget t.h. kan vi se vilken del av frimärket som är graverat och utfört i ståltryck.

Lilla furstendömet Monaco har alltid satsat på kvalitetsfrimärken. Många utgåvor är både handgraverade och tryckta i ståltryck. Här visas ett sådant frimärke utgivet 1956, med anledning av Prins Rainiers giftermål med den amerikanska film-skådespelerskan Grace Kelly.

djuptryck. Offset började användas i början av 1900-talet, medan litografen, som offset emanerar ifrån, uppfanns i slutet av 1700-talet. Såväl boktryck som djuptryck har anor från 1400-talet.

Frimärken i världsklass

Våra idag verksamma svenska

gravörer, Martin Mörck, Piotr Naszarkowski, Lars Sjöblom och Czeslaw Slania bevarar med sin gravyrkonst både tradition och kultur.

Studerar man ett graverat frimärke under ett förstöringsglas, förstår man vilket oerhört arbete som ligger bakom.

På en stålplatta skall gravören i naturlig storlek gravera frimärksbilden.

Hans enda hjälpmedel förutom förlagan är lupp samt gravyrstickeln.

Ett enda felstick med gravyrstickeln och hela arbetet måste göras om!

Det tar i allmänhet 1-5 veckor att gravera ett frimärke, givetvis beroende på arbetets svårighetsgrad.

Under arbetets gång samt som avslutning på gravyrarbetet, gör gravören ett s.k. svartavdrag, som en kontroll på att alla detaljer kommit med.

I kombination med skickliga yrkesmän vid postens tryckeri i Kista, har resultatet blivit att frimärken från Sverige intar en hög position även internationellt sett.

Men lyckligtvis är det inte bara Sverige (och några av våra nordiska grannar) som bevarar ädel tradition inom detta område.

Tar vi oss en titt ut i Europa så kan yrkesmannen lätt konstatera att frimärken från Frankrike också håller en synnerligen hög klass. Även Monaco, Tjeckoslovakien och Österrike måste i sammanhanget få ett mycket högt betyg.

Det är också roligt att både Slovakien och Tjeckien efter delningen, fortsätter med gravyrkonsten på sina frimärken!

Skulle något land ha förbisetts, så återkommer vi med en presentation av detta lands frimärken. □

Tjeckoslovakien hade alltid en jämn och fin klass på sina frimärken. Här ett exempel från 1981. Frammärket är utfört i ståltryck.

Frimärken på frimärke, på en utgåva från Österrike tryckt i fotogravyr och ståltryck, med utgivningsår 1975. Österrike är också ett land som lägger stor vikt på kvalitetsfrimärken.